

A Köz-Gazdaságban új rovatot indítunk *Doktori műhelyekből* címmel. A rovattal az a célunk, hogy bemutassuk azoknak a fiatal közgazdászoknak a teljesítményét, akik témavezetőjük szerint már megszerezték a publikációhoz szükséges felkészültséget. Dolgozataikat mindig témavezetőjük ajánlásával adjuk közre.

BORBÉLY ÁKOS

AZ EURÓPAI UNIÓ CUKORPIACI REFORMJÁNAK ELOSZTÁSI ÉS STRUKTURÁLIS HATÁSAI

A közelmúltban nagy sikerrel védte meg Borbély Ákos, az agrár-közgazdasági doktori program résztvevője PhD-értekezését. A doktori dolgozat alapján készült, itt közreadott tanulmány rendkívül időszerű témát vizsgál, mert a cukorpiaci reform az európai agrárpolitika egyik legérzékenyebb és legidőszerűbb problémaköre. A dolgozat a magyar agrárpolitika számára is rendkívül fontos kérdéskör vizsgálatára vállalkozik. Csak elismerés illeti a szerzőt, témavezetőjét és a Budapesti Corvinus Egyetem Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszékének tudományos kollektíváját, amiért vállalkoztak egy ennyire komplex, sok esetben még képlékeny problémakör vizsgálatára. Említésre érdemes, hogy a jelölt mennyire jó érzékkel találta meg a megfelelő arányt az időszerűség és a tudományos időtállóság között. Meggyőződésem, hogy a tanulmány nemcsak oktatóink és hallgatóink, hanem a szélesebb agrár-közgazdasági közvélemény számára is szolgáltat újszerű és hasznos ismereteket. (Dr. Csáki Csaba akadémikus, tanszékvezető)

1. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK ÉS A TÉMA INDOKLÁSA

Disszertációm célja a 2006. évi Európai Unió *cukorpiaci reform* jóléti, elosztási hatásainak, valamint a termelési szerkezetre gyakorolt befolyásának számbavétele. A jóléti hatásokat a reformot megelőző helyzethez képest és elsősorban a teljes közösségi cukorpiac vonatkozásában vizsgálom. A reformnak a termelési struktúrára gyakorolt hatását pedig – a Közösségben várható iparági szerkezetváltás főbb jellemzőinek meghatározását követően – a hazai cukorágazat esetében mérem fel.

Az említett hatások számszerűsítése az európai és hazai cukorpiac *keresleti* és *kínálati* oldalának, valamint a piaci viszonyokra ható *szabályozási eszközöknek* a részletes elemzését követően végezhető el. Az elosztási és strukturális hatások számszerűsítése mellett az értekezésben részletezem a cukorpiaci reform kontextusában fontos *agrárpolitikai* és *kereskedelempolitikai* összefüggéseket is.

A témaválasztásban fontos szerepe volt annak, hogy kilenc éve egy hazai cukoripari vállalatnál dolgozom. Mivel feladatköröm jelentős része a nyersanyag beszerzésével és a szabályozáspolitikával kapcsolatos, lehetőségem volt az értekezésben tárgyalt kérdéskör alapos tanulmányozására, a szükséges adatok megismerésére is. Az iparág költség-, ár-, és jövedelemviszonyainak ismerete így lehetőséget teremtett arra, hogy a szabályozás változásának elosztási és strukturális hatásait nem csak modellszerűen, hanem számszakilag is megvizsgáljam. Értekezésem tárgyául a cukorpiaci reformot mindazonáltal nemcsak „munkaköri kötelességből”, hanem tudo-

mányos érdeklődésből is választottam. A 2006. évi cukorpiaci reformban ugyanis összesűrűsödve jelennek azok a Közös Agrárpolitikában az elmúlt másfél évtizedben lépcsőzetesen bevezetett reformlépések, amelyek az eredeti, úgynevezett összekapcsolt támogatási modell kiigazítására irányultak. A cukorpiaci reformja ennek megfelelően ténylegesen átalakítja a korábbi rendszer csaknem valamennyi szabályozási eszközét, ami a rendszer alaplogikájának megváltozásához is vezet. A kérdés esettanulmány-szerű bemutatása így kiváló lehetőséget ad a szabályozáspolitikával foglalkozó elméleti irodalom interpretálására is.

Fontos kutatási előzménye volt a jelen értekezésnek a Budapesti Corvinus Egyetem Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszéke keretében a Cukor Termékta-
nács megbízásából végzett kutatási program, amelyben személyesen is részt vettem. A két éves együttműködés keretében összesen 3 tanulmány készült, amelyek az üzemgazdasági, hatékonysági vizsgálatok mellett a politikai döntéshozók számára a cukorpiaci reform kontextusában is értékelték az ágazat helyzetét.

Gazdasági és politikai jelentőségére való tekintettel az elmúlt években számos külföldi és hazai szerző, illetve szakmai műhely foglalkozott a cukorreform háttérével és várható hatásaival, amelyek főbb eredményeit felhasználtam a disszertációban. Ezek közül a versenyképességi és kereskedelmi összefüggések tárgyában az OECD [OECD 2004] és az LMC International [LMC 2002b] kutatásai, a Közösségen belüli strukturális hatások tekintetében pedig az Európai Bizottság hatástanulmánya [EU Bizottság 2005 a] emelendők ki. A cukorreformnak a cukorrépa-termelésre gyakorolt várható hatásairól a FADN adatbázis alapján a Cambridge-i Egyetem készített átfogó tanulmányt az Egyesült Királyság vonatkozásában [Cambridge 2004]. Magyarországon az AKI 2005 évi tanulmánya mérte fel a reform várható hatásait az egyes cukorrépa-termelő körzetek jövedelemtermelésére [AKI, 2005], az ágazat versenyképességi elemzését pedig Csillag Péter végezte el [Csillag 2005].

Jelen értekezés egyik sajátossága, hogy a vizsgált 2006-évi cukorreform megvalósítása jelenleg is folyamatban van, és számos kulcskérdés (például a kvótacsökkentés mikéntje, az ágazati struktúra változása, a közösségi árakra gyakorolt hatások) éppen-séggel csak a következő 2-3 évben fog véglegesen rendeződni. Az értekezés ugyanakkor számos konkrét állítást és hipotézist tartalmaz a reform kimenetelével kapcsolatban, amelyek verifikálására így a következő időszakban a gyakorlatban is lehetőség lesz.

Az Európai Unióhoz csatlakozást követően a cukorpiaci reform volt a magyar agrárpolitika első komoly próbatétele a Közösségen belüli érdekérvényesítésben. Úgy gondolom ezért, hogy a politikai döntéshozatal módjának, a végleges kompromisszum kialakulásának és a politikai alkuk mögötti tagállami érdekeknek az elemzése nem csak a cukorpiaci szabályozás szempontjából tartalmaz használható tanulságokat.

2. A VIZSGÁLT HIPOTÉZISEK ÉS AZ ALKALMAZOTT MÓDSZERTAN

A disszertáció a 2006. évi európai uniós cukorpiaci reform jóléti, elosztási hatásaira, valamint a termelési szerkezetre gyakorolt hatásaira koncentrálna. Ezeket a hatásokat ugyanakkor nem lehet a tágabb versenyképességi, világpiaci és szabályozási környe-

zetből kiragadva felmérni, hiszen a hatások számszerűsítése éppen a cukorágazat fenti tényezők által meghatározott működési környezete alapján lehetséges. Ebből kifolyólag az értekezésben áttekintettem a külpiaci feltételrendszer, az európai cukorpiac, az ágazat jelenlegi struktúrája valamint a reformcsomag témánk szempontjából legfontosabb összefüggéseit is.

2.1. KÜLPIACI ÖSSZEFÜGGÉSEK

Az első fejezet az európai cukorágazat működésének *külpiaci összefüggéseit* vizsgálja, amelynek két fő tényezője maga a cukorvilágpiac és a WTO folyamatban lévő dohai fordulója cukorágazatot érintő várható következményei. Az elemzés fő következtetése az, hogy a cukor világpiacán az elkövetkező évtizedben a megelőző időszak (1995–2005) átlagához viszonyítva némileg stabilabb és magasabb árak kialakulása várható. Ciklikus hatásokkal a jövőben is számolni kell, de a jövedelmező alternatív piacok (etanol) miatt nem várható, hogy a fehércukorárak a korábbi, 200 USD/tonna alatti szintre süllyedjenek. A hatékony nádcukorgyártók termelésének felfutása miatt nem valószínű viszont, hogy a jelenlegi 400 USD feletti árszínvonal akár középtávon is fennmaradjon. A világpiaci fehércukorárak ezért a következő évtizedben nagy valószínűséggel a 250–350 USD/tonna közötti sávban fognak stabilizálódni.

A Közösség vámrendszere nagy valószínűséggel elegendő védelmet fog biztosítani a cukorpiaci reformban elfogadott, 404 €/tonna cukor-referenciaár számára. Amennyiben a világpiaci cukorárak tartósan meghaladják a 250 USD/tonna értéket, akkor hosszabb távon az európai piacon – a belpiaci keresleti-kínálati viszonyok függvényében – akár a referenciaárnál tartósan magasabb piaci árszínvonal is kialakulhat.

2.2. A SZABÁLYOZÁS FŐBB JELLEMZŐI, A REFORM MOZGATÓRUGÓI

A KAP agrárpolitikai célrendszerét a cukorpiac szabályozása az importtal szembeni védelem, a kvótaszabályozás, az exporttámogatások kiterjedt rendszere, valamint az intervenciós felvásárlások eszközeivel volt hivatott megvalósítani. A termék jellegéből adódóan a cukorpiaci rendtartás ugyanakkor több ponton eltért a többi termék közös piacszervezésétől (KPSZ). A legfontosabb eltérések az intervenciós mechanizmus működésében és a jövedelemtámogatás mikéntjében mutatkoztak meg, ugyanis a cukorpiac szabályozása kimaradt az 1992-es KAP-reformból illetve az Agenda 2000 keretében fokozatosan bevezetett „decoupling” megvalósításából is. Az európai cukorpiac mennyiségi egyensúlyát egészen 2003-ig a kvóták rugalmas kezelése és az exportrendszer jól összehangolt működése biztosította. 2003-tól ugyanakkor a harmadik országok megnövelt vámmentes piacrajutási lehetőségei, és a 2004-ben csatlakozó tagállamok fogyasztást meghaladó termelése nyomán jelentősen megnöttek a korábbi években megszokott feleslegek. Ez önmagában is a kvótarendszer gyökeres átalakítását tette szükségessé.

Az európai cukorpiacon a jövőben a piaci egyensúlytalanság további fokozódása valószínűsíthető. Joggal állítható ezért, hogy a reform mögötti hajtóerők között talán

a legfontosabb a külpiaci egyensúly kérdése. Az import vonatkozásában az EU-nak bővítési kötelezettségei, az export vonatkozásában pedig szűkítési kötelezettségei vannak, amelyek hatásukat tekintve egyaránt a belföldi termelés korlátozásához kell, hogy vezessenek. A kvótacsökkentést ugyanakkor szükségszerűen az árak érdemi csökkenésének kell kísérenie. Ellenkező esetben a nyílt végű kereskedelmi kedvezmények miatt jelentős cukorimportra kell számítani a vámmentes piacrajutást élvező országokból. Az importtal és az exporttal kapcsolatos kötelezettségek ezért rendkívül feszes időbeli ütemezést szabnak a reform lebonyolításának: a reformot megelőző 650–700 €/tonna belpiaci árral és 17,4 millió tonnás kvótatermeléssel szemben a reformot követően a cukoráraknak 400–500 €/tonna közötti szintre, a termelésnek pedig 11–13 millió tonnára kell csökkennie.

2.3. A CUKOR KPSZ A KAP CÉLRENDSZERÉNEK TÜKRÉBEN

A KAP-nak a Római Szerződésben definiált célrendszerével összemérve megállapítható, hogy a cukor KPSZ működése alapvetően a jövedelmi és elosztási célok teljesülését szolgálta, a többi célkitűzést (termelési hatékonyság növelése, élelmszerkínálat elérhetősége, árak stabilitása, megfelelő árszínvonal biztosítása) viszont kevésbé, illetve aránytalan költségek mellett teljesítette.

A KAP és azon belül a cukor KPSZ létrehozásában *elsődrendű volt a termelői jövedelmek növelésének és stabilizálásának szempontja*, amit a szabályozás a prohibítív vámok védelme alatt, ártámogatáson keresztül biztosított. Ez volt a közös motívum a KAP eredeti konstrukciójához tartozó piaci szervezetekben, ami a szakirodalomban az „összekapcsolt modell” elnevezést kapta. A cukor esetében, a hazai termelőknek nyújtott ártámogatás mellett, szintén *jövedelempolitikai megfontolások álltak a korábbi gyarmati országoknak* (afrikai, karibi és csendes-óceáni, ACP országok) *biztosított, garantált áras importkvóták háttérében*. Vagyis ebben az esetben is arról volt szó, hogy egy jövedelem- és fejlesztéspolitikai transzfert a rendszer – mennyiségi korlátok mellett – az ártámogatás eszközével biztosított.

A Közös Agrárpolitika kialakulásakor, tehát az 1960-as években az *ártámogatási rendszer* a többi lehetőséghez (például átalánytranszfer, veszteségtérítés, elsődleges termelési tényezők támogatása) mérten nem volt elvethető. Az elsődleges termelési tényezők bármilyen támogatása ebben az időben – tekintettel a sok gazdálkodóra és számos tagállam gyenge adminisztrációs rendszerére – ugyanis aránytalan adminisztrációs költséget jelentett volna. A *kvótaszabályozás* célszerűsége pedig a termék keresleti-kínálati struktúrájával áll összefüggésben. A cukor *kereslete* ugyanis – mivel gyakorlatilag nincsen helyettesítő terméke – *árrugalmatlan, ezért a kvóták bevezetése viszonylag alacsony holtteher-veszteséget okoz*. A hatvanas évek adminisztratív korlátjai, valamint az alacsony holtteher-veszteség azonban semmiképpen sem jelentik azt, hogy az EU-ban 2006-ig alkalmazott cukorpiaci szabályozás elosztási vagy hatékonysági szempontból ideális megoldás lett volna. Ez a rendszerre jellemző *transzferhatékonyság* alapján vizsgálható, ami a mezőgazdasági támogatási rendszerek működésének fontos mérőszáma. A transzferhatékonyság azt mutatja meg, hogy a szabályozás teljes társadalmi költségének mekkora hányada jelenik meg a mezőgazdasági termelőknél jövedelemként.

1. hipotézis: A közösségi cukorpiacon alkalmazott, kvótarendszerrel kombinált ártámogatás alacsony transzferhatékonyságú.

Előbbi megállapítás igazolásához a cukor keresleti-kínálati struktúrája alapján, külön-külön felmértem a rendtartás egyes intézkedéseinek jóléti hatásait. Ezek segítségével aztán meghatároztam a rendszer fogyasztókra, termelőkre, valamint adófizetőkre gyakorolt hatásait, továbbá a rendszerből fakadó hatékonyságvesztést és holtteher-vesztést. A transzferhatékonyság a cukorkínálati függvény, valamint a cukorgyártói fedezet alapján becsült cukorrépa-termelői jövedelem és a cukor KPSZ teljes társadalmi költségének a hányadosaként volt meghatározható.

Az elemzés során összevontam azokat a szabályozási eszközöket, amelyek a rendtartásban önálló intézkedésként viselkedtek ugyan, de tényleges céljukban, hatásukban és költségükben megegyeznek. Eme összevonások során a cukor KPSZ-t összesen négy intézkedésre – piacvédelem, kvótarendszer, felesleg levezetése, importkontingensek – szűkítettem.

Az egyes eszközök szeparált, valamint együttes jóléti hatásai számszerűsítéséhez a reformot megelőző évtized átlagos tényadatait használtam fel. Ahol ilyen tényadat nem állt rendelkezésre, ott az ismert piaci összefüggések alapján becsléssel képeztem számértékeket. A modellek központi eleme az EU keresleti és kínálati függvényének meghatározása volt. A rendelkezésre álló adatok alapján mind a cukorkínálat, mind pedig a cukorkereslet esetében a *lineáris összefüggés* feltételezése tűnt megalkalmazottnak.

Az empirikus vizsgálatok az EU cukorszektora esetében viszonylag jelentős kínálati ár rugalmasságot mutatnak. A kérdésben mértékadónak számító LMC International költségadatai alapján meghatározható volt az Európai Unió cukorágazatának *potenciális középtávú kínálati függvénye* [LMC 2002a]. Mivel a potenciális termelés becslése a cukorgyárak számát adottnak veszi, a belőle képzett kínálati függvény az ágazatnak egy 3–5 éves beruházási cikluson belüli viselkedését írja le.

A becsült kínálati függvényt igen jól közelíti a ráillesztett lineáris trendfüggvény, amelynek *determinációs együtthatója* (R^2) = 0,94. A trendfüggvény alapján az EU cukorkínálata a reform szempontjából releváns ártartományban (400–500 €/tonna) nagyjából 3 és 5 közötti *árrugalmassággal jellemezhető*. A cukor iránti keresleti függvény meghatározására az OECD készített becsléseket [OECD 2004], ami az EU esetében *-0,1-es keresleti árrugalmassági értéket* adott. A disszertációban én is ebből – a valóságos helyzetet viszonylag jól jellemző – értékből indultam ki.

A kínálati és keresleti függvényre alapozott modellek magukon viselik a parciális egyensúlyi becslések valamennyi további korlátját. Ezek közül a legfontosabbak a kis gazdaságra vonatkozó hipotézis (változatlan áron korlátlan világpiacon kínálat), az élelmiszeripari árak tökéletes transzmissziója, a más piacokra gyakorolt kereszthatások és a kínálat hosszú távú alkalmazkodása.

Az európai cukorpiacon alkalmazott *piacvédelem* intézménye a magasabb belső árszint miatt veszteséget okoz a fogyasztóknak a szabadpiaci helyzethez képest, ami a fogyasztói többlet csökkenésében ölt testet. A fogyasztói többlet csökkenése egy

jóléti transzfert testesít meg a termelő szektor felé. Ennek a transzfernek ugyanakkor csak egy része generál tényleges termelői jövedelmet a közösségi cukortermelőknél, hiszen az ő termelési költségük messze meghaladja az alternatív beszerzési források (világpiac) költségét. A kettő különbsége tehát a rendszer által generált hatékonyságvesztésnek tekinthető.

Az EU cukorágazatában a *kvóták bevezetése nem hatékonysági alapon, hanem a tagállami önellátás elve mentén történt*. Ezáltal az „eredeti”, kvótamentes gazdálkodást feltételező kínálati függvény balra fordult, ami azt tükrözi, hogy a kvóták bevezetésével a tagállamok (cukorgyárak) egymáshoz viszonyított kibocsátása nem változott meg. Ez igen közel áll az 1968-as cukorpiaci szabályozás által teremtett tényleges helyzethez. A kvóták bevezetésének mikéntje lényeges hatással volt a hatékonyságra. Mivel a kvóták a hatékony és a kevésbé hatékony termelők termelését egyaránt korlátozták, a kínálati függvény meredeksége is megváltozott. Ez pedig ismét hatékonysági veszteséget eredményezett, ami a közösségi termelők szempontjából *nem realizált termelői többletet jelent*.

A korábbi gyarmati országoknak az EU különböző kereskedelmi megállapodások keretében évente összesen 1,6–1,7 millió tonna közötti nyerscukor vámmentes exportját tette lehetővé. A jóléti elemzés szempontjából a fenti piacrajutási lehetőségek jelentőségét az adja, hogy – mivel a világpiacinál lényegesen magasabb árú értékesítési lehetőségeket garantálnak – maguk is egy jóléti transzfert testesítenek meg. A harmadik országoknak biztosított ártámogatást viszont nem az EU *cukorfogyasztói*, hanem a közösség *adófizetői* finanszírozzák. Ez annak tudható be, hogy a tagállamok cukorkvótái már önmagukban lefedik a teljes uniós cukorfogyasztást, ezért a pótlólagos import voltaképpen egy olyan felesleget jelent, amit az EU-nak *költségvetési támogatással* exportálnia kell. A kedvezményes importkvóták az *EU kínálati függvényét jobbra tolják*, mivel a bejövő nyerscukor tényleges termelési költsége alacsonyabb, mint a közösségi gyártóké.

A keresleti és kínálati függvények alapján, a felsorolt intézkedések összegzésével *a szabályozás nélküli, teljesen liberalizált európai cukorpiac elvi feltételezéséhez képest* a következő elosztási hatások mutathatók ki:

- A fogyasztók vesztesége: 6,8 milliárd euró, amelynek nagyobb hányada (5,3 milliárd euró) a piacvédelem intézményének köszönhető, kisebb hányada pedig a kvótarendszer bevezetésével magyarázható.
- A költségvetési kiadások értéke 0,65 milliárd euró.
- A termelők irányába mutató jóléti transzfer összesen 7,5 milliárd euró, ami a fenti tételek összegeként adódik. Ebből a közösségi termelők mintegy 6,8 milliárd euróval részesülnek.
- A jövedelemként realizált termelői többlet 2,7 milliárd eurós értéke alacsonyabb a jóléti transzfer értékénél, hiszen a kedvezményezett termelők magasabb gyártási költsége a transzfer jelentős részét felemészti (ez lesz a hatékonyságvesztés). A jövedelemből a közösségi termelők 2,2 milliárd euróval, a harmadik országok pedig csaknem 0,5 milliárd euróval részesülnek.

A termelői jövedelemből kivonva a közösségi cukorgyártók feltételezett feldolgozási fedezetét, 1,37 milliárd eurót kapunk, ami megfelel a cukorrépa-termelők jövedelmének. A kvótarendszerrel kombinált ártámogatás transzferhatékonysága tehát cukor

KPSZ esetében csupán 18 százalékos¹. Ha ezt összevetjük azzal, hogy a KAP összes ártámogatási programjából átlagban mintegy kétharmad rész került ténylegesen a mezőgazdasági termelőkhez², akkor a cukor KPSZ esetében a többi ártámogatási rendszerhez képest is relatíve alacsony transzferhatékonytságot lehet kimutatni. *Előbbiek igazolják az 1. tézisben megfogalmazott állítást.*

2.4. A MEGVALÓSULT REFORM ALAPELVEI ÉS JÓLÉTI HATÁSAI

A 2006. évi cukorreform alapelvei szorosan illeszkednek a KAP szétválasztásra épülő reformjának fő áramlatába. Az egyes intézkedések részletes bemutatása ugyanakkor arra is rámutat, hogy a tagállamok partikuláris érdekeinek érvényesítése milyen torzulásokat visz a deklarált alapelvek (költségvetési kiadások csökkentése, szétválasztás, hatékonyságnövelés) érvényesülésébe. A 2006. február hónapban elfogadott reform-csomag ugyanis mintegy 3 éves előkészítő folyamat után, az eredeti Bizottsági elképzeléseknek a politikai alkuk során végbement folyamatos adaptációjával alakult ki.

Az eredeti, *Franz Fischler* mezőgazdasági biztos által 2003 szeptemberében nyilvánosságra hozott javaslatához képest a végleges csomagban ugyanakkor csupán egy érdemi változás történt. A Fischler javaslat ugyanis a kvóták szükséges lefaragását egy *egységes lineáris csökkentéssel* kívánta végrehajtani, ami után viszont lehetővé vált volna a tagállamok közötti kvótaátruházás. A végleges intézkedéscsomag ugyanakkor a kvótacsökkentés lebonyolítását már egy *önkéntes szerkezetváltási programra* bízta, a nemzeti termelési kvóták intézményének fenntartásával. A szerkezetváltási program működése az egész reform sikerét meghatározza. Az új szabályozás ugyanis csak abban az esetben működhet zökkenőmentesen, ha előzetesen a szerkezetváltási program révén a piac belső keresleti-kínálati egyensúlya már kialakult.

A nemzetközi kereskedelem liberalizációs kötelezettségek miatt a reformnak mind a cukorárak, mind a gyártott mennyiségek tekintetében jelentős csökkentést kell eredményeznie. A reformnak irányt szabó kereskedelmi kötelezettségek mindenestre alapvetően *mennyiségi kényszer* (termelés-csökkentés) jelentenek, amelyek a támogatott export lehetőségének elvesztéséből és a fejlődő országoknak adott piacnyitásból adódnak. A reformkényszerre adott szabályozási megoldás ugyanakkor *közvetetten, az árakon keresztül hat*. A kívánatos kvótacsökkentést a

1 Az Európai Cukorgyártók Szövetsége (CEFS) által publikált termelési költség-kimutatás [CEFS 2005] alapján az EU-15 2004 évi tény feldolgozási átlagköltsége 275 € volt. Ehhez hozzáadva a korábbi rendszer 46,7 €-s minimális cukorrépaára alapján 90%-os fehér-cukor kihozatallal kalkulált 324 €-s tonnánkénti nyersanyagköltséget, 599 €-s teljes gyártási költség adódik tonnánként. A 650 €-s feltételezett kvótacukor-átlagár alapján tehát a cukorrépa-feldolgozás az EU átlagában tonnánként 51 €-s, vagyis csaknem 8 százalékos forgalomarányos jövedelmet generált. Az 51 €/tonna feldolgozó profit 16,5 millió tonnás kvóta mellett mintegy 850 millió €-s cukoripari összbevételt jelent. Ezt levonva az ágazat 2,2 milliárd €-s termelői jövedeleméből, 1,37 milliárd € marad. Egy átlagos évben az EU cukorpiaci rendtartása nyomán ennyi jövedelem képződik tehát a Közösség mezőgazdasági termelőinél.

2 A többi az inputok (föld, mezőgazdasági gépek, növényvédőszer) gyártóihoz, illetve tulajdonosaihoz kerül [Halmai 2004].

reform egy olyan árszint kialakításával érné el, amely mellett az unió cukorgyártói – a szerkezetátalakítási program segítségével – érdekeltté válnak a termelés csökkentésében.

Az 1990-es évek kezdetétől a KAP reformja az ártámogatásokról a termelőknek juttatott közvetlen támogatásokra való áttérésben állt. A cukorpiaci szabályozásnak a KAP-reformokból való kimaradása ezért a *mezőgazdasági termelők közötti versenytorzulások kialakulásához* is vezetett. Konkrétan arról van szó, hogy ameddig a legtöbb szántóföldi termés esetében az ártámogatási rendszert fokozatosan közvetlen jövedelemtámogatási rendszer váltotta fel, addig a cukor és a cukorrépa továbbra is az árakon keresztül juttatta jövedelemhez a termelőket. A termelők ártámogatása ugyanakkor csak egy a rendszer által generált jóléti transzferek közül. A répacukorgyártókat, a kedvezményes nyerscukorkvóták tulajdonosait, valamint az európai nyerscukorfinomítókat a garantált árak és feldolgozási marzsok rendszere mind jóléti transzferekben részesítette. Ezek a transzferek mind a rendtartás jövedelem-redistribúciós szerepét szolgálták.

2. hipotézis: A reform jelentős mértékben csökkenti a cukorpiaci rendtartás jövedelem-redistribúciós szerepét.

Az előbbi állítás igazolására felmértem a reformintézkedések együttes jóléti hatását. Ehhez szükség volt a reform nyomán kialakuló új cukorkínálati függvény, valamint a PSE, a CSE és a költségvetési kiadások meghatározására.

A PSE nagysága és megoszlása szempontjából kiemelten fontos, hogy jelentősen csökkennek az EU cukorkvótái. A kieső termelés helyét a piacon a korábbi kedvezményes importkvóta-tulajdonosok mellett számos, korábban nem exportáló, legkevésbé fejlett ország veszi át.

A reform *nemcsak a támogatások összértékét, hanem azok belső struktúráját is alapvetően megváltoztatja*. Amíg ugyanis a korábbi rendszerben a támogatások transzmissziója kizárólag az árakon keresztül valósult meg – beleértve a támogatott export árát és az intervenciók felvásárlásait is – addig az új rendszerben a támogatás nagyobbik része függetlenné válik a termeléstől és célcsoportja a közösségi mezőgazdasági termelőkre szűkül.

A költségvetési kiadások szempontjából lényeges, hogy a cukortöbbletek eltűnésével megszűnnek a Közösségnek a feleslegek kezelésével kapcsolatos tetemes kiadásai. Végeredményében tehát az adófizetőkre gyakorolt hatások a közvetlen kifizetések és a korábbi exporttámogatások mértékétől függenek.

A PSE, a CSE és a költségvetési kiadások változása a reformot megelőző helyzethez képest igazolja az értekezés második tézisét. A bevezetett intézkedések összhatásként a termelő szféra irányába mutató jóléti transzferek összessége a bázisként használt 2005/06-os cukorévhez képest 38 százalékkal, 7,8 milliárd €-ról 4,8 milliárd €-ra csökken. Ezzel párhuzamosan a fogyasztók jóléti helyzete jelentősen javulni fog, amit a közösségi termelők hasonló nagyságrendű jólétvesztése kísér. A harmadik országbeli szállítók jóléti helyzete ellentmondásosan alakul, míg az adófizetők nettó pozíciója gyakorlatilag változatlan marad.

2.5. A HATÉKONYSÁGI CÉLOK ÉRVÉNYESÜLÉSÉNEK KÉRDÉSE

A reform lebonyolításának legneuralgikusabb pontja az európai cukorgyártás hatékonyságának kérdése. Ebben az összefüggésben a kvótacsökkentés mikéntjének van kiemelkedő jelentősége, hiszen ez dönti el, hogy a jövőben hol fogják az Európai Unió 12 millió tonnás cukorkínálatát előállítani. A reformban elfogadott *szervezetátalakítási program* a kvótacsökkentést oly módon viszi végbe, hogy a kvótajogosult megfelelő kompenzációért cserébe önkéntesen adja vissza a kvótáját. Az önkéntes szervezetátalakítási program egyetlen szóba jöhető alternatívája az egységes *lineáris kvótacsökkentés*. A reform gyakorlati végrehajtása során ugyanakkor a két megoldás kiegészítheti egymást: amennyiben a szervezetváltási program a szükséges kvótakivonást nem képes teljes mértékben elérni, akkor a hiányzó mennyiséget lineáris kvótacsökkentéssel kell biztosítani.

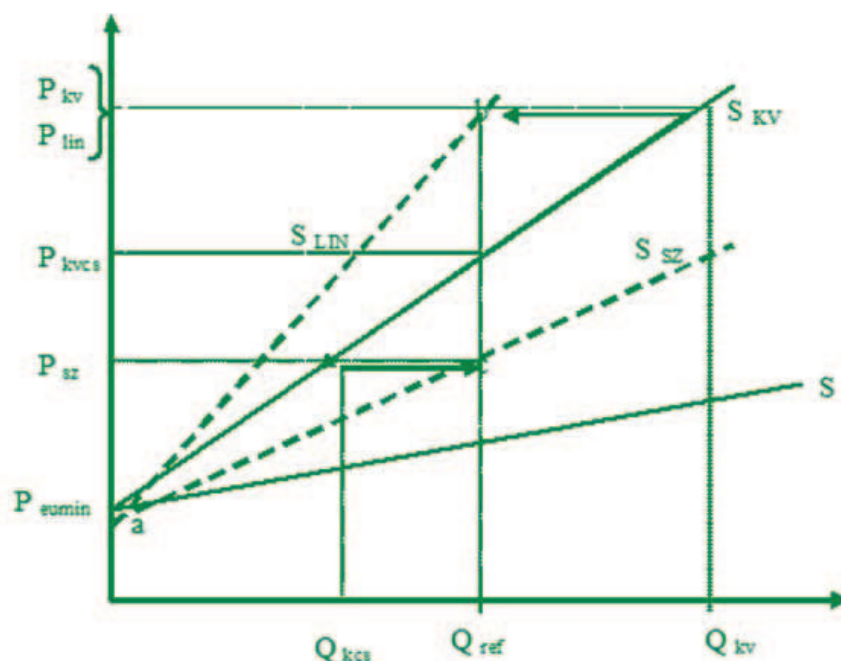
3. hipotézis: A cukorreform keretében, a termelési kvóták egységes lineáris csökkentése jelentős hatékonyságvesztést okoz az ágazatnak.

A két szabályozási opcióra vonatkozó elemzések kiindulópontja az, hogy a szervezetváltási program a *kvótatranszferrel analóg helyzetet eredményez*: a nagyobb hatékonyságú termelők kezében – a diszkontált várható jövedelmek alapján – a kvóta értéke magasabb, ezért egységes kompenzáció mellett az alacsonyabb hatékonyságú termelők számára nagyobb az ösztönzés a termelés beszüntetésére. Bizonyos szempontból a cukorpiaci szervezetváltási program még áttekinthetőbb is, mint a transferálható kvóták esete, hiszen nem kell vevőket keresni: a kvóták visszaadása esetén a kiszállók előre megszabott árat kaphatnak a kvótáért. Ami még hasonlatosabbá teszi az elfogadott reformcsomagot a transferálható kvóták megoldásához, az a *többletkvóta-vásárlási lehetőség*. Paradox módon ugyanis a sürgető 5–6 millió tonnás kvótacsökkentési kényszer dacára az elfogadott reformcsomag összesen 1,1 millió tonna *új cukorkvóta* megvásárlására is lehetőséget ad.

Az önkéntes program és az egységes lineáris kvótacsökkentés hatékonysági szempontú összehasonlítása az EU cukorkínálati függvénye segítségével végezhető el. A kínálati függvények segítségével egyúttal lehetőség van a két opció nyomán kialakuló új ágazati *költségkülbségek* összehasonlítására is.

Amint az 1. ábrából látható, egységes lineáris kvótacsökkentés esetén az EU eredeti kvótarendszer melletti kínálati függvénye S_{KV} balra elfordul, és S_{LIN} alakot vesz fel. Mivel a szükséges kvótacsökkentés mértéke igen magas, az elfordulás szöge is jelentős lesz. Megjegyzendő, hogy ez már a második elfordulás az „elvi szabadpiaci” EU-s kínálati függvényhez (S) képest, hiszen a kvótarendszer bevezetésekor ez a függvény egyszer már elfordult. *A kvótarendszer bevezetéséből fakadó hatékonyságvesztést, tehát egy újabb lineáris termelés visszafogás csak tovább fokozza.*

Ezzel a transzformációval teljesen ellentétes az önkéntes szervezetváltási program hatása. Amennyiben elfogadjuk azt a feltevést, hogy a legkevésbé hatékony gyártók szállnak ki a termelésből, a fennmaradó hatékony termelők pedig lehetőség szerint bővítik azt, akkor az új kínálati függvény az alábbi lesz: először a szükséges kvótacsökkentés mértékéig (5,6 millió tonna) „hátrálunk” az eredeti kvótás kínálati

Forrás: saját számítás

1. ábra: A kvótacsökkentés hatásai

függvényen, majd pedig a lehetséges kvótavásárlás mértékével a függvényt jobbra forgatjuk. Az 1. ábrán két nyíl által jelzett transzformáció nyomán alakul ki a szerkezetváltási program sikere esetén keletkező új kínálati függvény: S_{sz} .

A korábban ismertetett lineáris kínálati függvény segítségével lehetőség van a két kvótacsökkentési opció hatásainak számszerű összehasonlítására is. Mivel az árak és a reformot követő kvótanagyság a szabályozás értelmében exogén változónak tekintendők, ezért a két kvótacsökkentési opció közötti különbség csak a termelői többletet érinti. Ezt a különbséget az *abc* háromszöggel jelzett terület mutatja, ami a két opció által generált *termelői többletek közötti különbségnek* felel meg. Más szóval ekkora hatékonyságvesztés keletkezhet a kvótacsökkentés mikéntje miatt. Az értekezésben részletezett számítások alapján az *abc* háromszög területe 552 millió €.

Amennyiben tehát a cukorreform keretében a termelési kvótákat lineáris csökkentéssel hozzák a kívánt 12 millió tonnás szintre, akkor ez évente mintegy félmilliárd eurós hatékonyságvesztést okoz, ahhoz képest, mint ha a kvótákat egy önkéntes program keretében hatékonysági szempontok szerint csökkentenék. *Ez igazolja az értekezés 3. tézisét.*

Egy további fontos körülményre utalnak a különböző kínálati függvényekből nyert költségkülbsöbök. Amennyiben lineáris kvótacsökkentésre kerülne sor, akkor 12 millió tonnás termelésnél az egész ágazat határkölsége (650 €/tonna) csaknem 100 €/tonnával magasabb, mint az önkéntes program sikere esetén lehetne (556 €/tonna). Ez eleve kizárná, hogy a kínálati oldal teljes összeomlása nélkül az európai cukorpiacon érdemi árcsökkenésre kerüljön sor. Másrészről viszont a szerkezetváltási program sikere sem kecsegtet olyan hatékonyságjavulással, ami önmagában a reformban célul kitűzött új belföldi árszint (404 €/tonna) megközelítését lehetővé tenné.

4. hipotézis: A tagállamok közötti elosztási konfliktusok feloldása csak a reform deklarált céljainak kárára történhet.

Ennek igazolásához a nemzeti termelési kvóták intézményének és a KAP-tagállamok általi befolyásolásának részletesebb vizsgálatára van szükség.

A nemzeti kvóták fontosságát az adja, hogy a tagállamok *kizárólag ennek birtokában tudják a cukorárakban megtestesülő jövedelmi transzfert saját cukor- és cukorrépa-termelőiknek biztosítani*. Mivel a kvótarendszer és a közösségi preferencia elve a reform után is érvényben maradnak, a tagállamok saját fogyasztóiknak akkor sem tudnak olcsó importcukrot biztosítani, ha lemondanak saját termelésük egy részéről vagy egészéről. Ebben az esetben ugyanis csupán annyi változik, hogy a fogyasztóknak egy más tagállamban előállított, de még mindig magas ártámogatású terméket kell megvásárolniuk.

A tagállamok közti érdekellentétek egy sajátos metszete az úgynevezett *észak-dél ellentét*, ami a közösség déli irányú kibővülésével került előtérbe. A mediterrán tagországok agrárstruktúrája ugyanis jelentősen eltér a többi, fejlettebb EK országétól. Az értekezés szempontjából különösen fontos az a különbség, ami a két országtípus termékszerkezetét érinti: míg az északi tagállamok a KAP által leginkább támogatott tej, marhahús és cukor fő előállítói, addig a déli tagállamok fontos termékeinek (asztali bor, zöldség-gyümölcs, gyapot) támogatottsága lényegesen kisebb. A cukorrépa ökológiai igényei miatt ugyanakkor az észak-dél tengelyt kiegészíti egy *centrum-periféria* összefüggés is. A cukorrépa-termelés erős klimatikus meghatározottsága ugyanis nemcsak a déli tagállamok számára jelent versenyhátrányt, hanem az összes olyan terület számára amely nem tartozik a hőmérséklet és csapadékeloszlás ideális kombinációját biztosító ún. „répaövezetbe” (beet belt).

A cukorreform és különösen a kvótarendszer átalakítása ezért érdekkonfliktust okozott a tagállamok között, ami hatékonysági metszetben jelent meg. A déli és „periférikus” fekvésű tagállamok érdekeinek döntő jelentősége volt az eredeti, Franz Fischler által benyújtott reformjavaslat elvetésében és jelentősen meghatározta a tagállamok 2006. évi, végső politikai kompromisszumát is. A Fischler-javaslat ugyanis lehetővé tett volna tagállamok közötti kvótaátruházásokat és ezzel közvetlenül sértette azon tagállamok érdekeit, amelyek a cukoripar tulajdonosi szerkezete vagy gyenge versenyképessége miatt a kvótájuk elvesztésétől tartottak.

Az eredeti rendszerben az érdekkonfliktusokat úgy próbálták feloldani, hogy a nemzeti termelési kvóták révén egy *„menyiségi küszöbvel” akadályozták meg az északi országok versenyképességi előnyeinek kibontakozását*. Éppen ebből – a tagállami önellátás politikai alkuk során elfogadott, de az egységes piaccal ellentétes alapelvéből – fakad a 2006. évi cukorreform összetett célrendszere is. A külkereskedelmi (export felszámolása, import részleges liberalizálása), elosztási (termelői árak csökkentése, közvetlen jövedelemtámogatás bevezetése), egyensúlyi (kvóta-csökkentés) és költségvetési (exporttámogatás leépítése) célok mellett ugyanis a reformnak van egy deklarált hatékonysági célja is: a termelésnek a hatékony termelőknél való koncentrálása. Az említett hatékonysági szempontok viszont alapvetően meghatározták azt, hogy az egyes tagállamok a reform előkészítése során milyen koalíciókhoz csatlakoztak és ezáltal az elfogadott politikai kompromisszumban a kü-

lönböző érdekeket milyen súllyal vették figyelembe. Az elfogadott reformintézkedések elemzése mellett a tagállami érdekek és a hatékonysági szempontok konfliktusát a szerkezetváltási program működésének problémái alapján is bemutjuk.

A szerkezetváltási program működésének első másfél évében a visszaadott 1,8 millió tonna kvóta messze elmaradt a piaci egyensúly biztosításához szükséges 5,5 millió tonnától. A nem kielégítő kvótavisszaadás oka az, hogy a tagállamok – élve a szabályozás adta lehetőségekkel (szerkezetváltási támogatás megosztásának mikéntje, országon belüli kvótaátcsoportosítás, gyárbezárási feltételek meghatározása) – számos esetben meg tudták akadályozni, hogy a kvótatulajdonosok éljenek a program adta lehetőségekkel. Ez arra mutat rá, hogy a hatékonysági szempont egy részlegesen tagállami ellenőrzés alatt tartott, nemzeti kvótákra épülő ágazat esetében csak korlátozottan érvényesülhet. Ezt az ellentmondást ráadásul a cukorágazat esetében tovább erősíti a sajátos tulajdonosi szerkezet³ is. Az elfogadott reformcsomagba ugyanakkor más olyan szabályozási elemek is bekerültek, amelyek a tagállamok közötti elosztási konfliktusok rendezése érdekében a reform deklarált alapelveivel (szétválasztás, hatékonyságnövelés, költségvetési kiadások csökkentése) ellentétes hatást fejtenek ki:

- A déli tagállamok nyomására megállapított 50 százalékos kvótaküszöb, ami az ehhez kapcsolódó, termeléshez kötött cukorrépatámogatás révén lehetővé teszi a legkevésbé hatékony régiók cukortermelésének részleges fenntartását, a nemzeti kvótákra épülő szabályozással hozható összefüggésbe. Ezen túl egy termeléshez kötött támogatás beemelése a cukor KPSZ-be éles ellentétben áll a szétválasztás elvével is.
- Maga a szerkezetváltási program a cukorágazat hatékonyság szerinti szelekcióját célozza. A 6 milliárd eurós alap forrását ugyanakkor a fogyasztók megadóztatása biztosítja. Végeredményében tehát az alacsonyabb hatékonyságú termelők cukorkvótáinak visszavásárlását a reform egy adójellegű befizetésből biztosítja.
- További költségvetési tételeket jelentenek az egyes tagállamoknak a politikai kompromisszum fejében nyújtott külön kedvezmények. Az egyes tagállamok cukorrépa-termelőinek nyújtott, célzott pénzügyi támogatások, vagy az európai nyerscukor-finomítók úgynevezett szerkezetváltási támogatása ugyanakkor nemcsak a költségvetési kiadások csökkentésével, hanem a versenysemlegesítés, a szétválasztás és a hatékonyságnövelés elveivel sincsenek összhangban. Az angol, francia és portugál finomítóipar támogatása ugyanis a világpiaci konkurenciához képest kevésbé hatékony struktúrákat konzervál, míg a célzott cukorrépa-kifizetések többnyire a Közösségen belül sem versenyképes országok (például Spanyolország, Finnország, Írország, Portugália) termelését hivatottak támogatni.

A reform felsorolt elemei alátámasztják az értekezés negyedik hipotézisét, miszerint a tagállamok közötti elosztási konfliktusok feloldása csak a reform deklarált céljainak kárára történhet.

³ Az európai cukorkvóta legnagyobb hányadát (közte gyakorlatilag az összes KKE ország teljes kvótáját) német és francia szövetkezeti (répatermelői) tulajdonban lévő társaságok birtokolják.

2.6. A MAGYAR CUKORÁGAZAT STRUKTÚRÁJA

A külpiaci feltételrendszer és az európai szabályozási környezet értékelése után a cukorpiaci reformnak a hazai cukorágazatra gyakorolt hatásait elemzem. A konkrét cél annak meghatározása, hogy a külpiac és a közösségi cukorpiaci reform ismert keretfeltételei tükrében *milyen jövőbeli ágazati struktúra képzelhető el Magyarországon.*

5. hipotézis: A hazai cukorágazat reformot követő struktúrája és jövedelmezősége alapvetően a cukoripari szerkezetváltási program lebonyolításának a függvénye.

Az elemzésben a szerkezetváltási program egyrészt exogén változóként, vagyis az európai cukorkereslet és -kínálat összefüggésében érdekes. Kitérek ugyanakkor annak vizsgálatára is, hogy az adott jogszabályi és gazdálkodási feltételek indokolhatnák-e további szerkezetváltási lépést Magyarországon. Az ágazati struktúra hatékonysági vizsgálata mellett, elvégzem a kérdés jóléti szempontú elemzését is.

Első lépésben azt kell meghatározni, hogy a világpiaci és uniós szabályozási feltételek *milyen ár-, és mennyiségi paramétereket* szabnak meg a hazai ágazat számára, ez konkrétan *mekkora kvótatermeléssel és milyen árszínvonalon* jelenhet meg az egységes piacon. A csatlakozás óta eltelt két év tapasztalata alapján a hazai cukorgyártók és felhasználók szempontjából releváns piacot *nem a tagállami határok*, hanem alapvetően *a szállítási költségek* jelölik ki. Ezért a hazai cukorkeresletet és -kínálatot tágabb keretben, régiós összefüggésben kell megvizsgálni.

A KKE térségben lévő 2006-os tagállamokban (Ausztria, Csehország, Szlovákia, Szlovénia, Magyarország, Lengyelország) a 20–25 százalékos átlagos túltermelés nagy valószínűséggel *jelentősen lecsökken*, esetleg megszűnik. Szlovénia kieső cukortermelése felszívja Ausztria növekvő feleslegét, míg Csehország, Szlovákia és Magyarország többlete az Eastern Sugar BV teljes kvótájának visszaadása következtében jelentősen összezsugorodik, illetve eltűnik.

A térségtől délre fekvő területeken tartós, *1 millió tonna körüli cukorhiány állandósulhat*. Ez lehetőséget adhat az esetleges hazai feleslegek levezetésére is, különösen olyan tengeri kikötőktől távoli piacokon, ahol korszerű nyerscukor-finomítási kapacitás nem fog kiépülni.

A várható kínálati viszonyok a hazai cukorárakkal kapcsolatban is fontos következtetésre adnak lehetőséget. Amennyiben Magyarország és térsége deficitese terület, akkor ezen a regionális piacon a cukorárak távlatilag *az importparitáshoz* fognak igazodni. Ez azt jelentheti, hogy a hazai árszínvonal a vámmal terhelt c.i.f. európai importár⁴ felett olyan prémiumot fog tartalmazni, ami tükrözi a kikötőkből Magyarországra történő szállítás költségeit is.

A korábbi fejezetek megállapításait is felhasználva, a várható *árak és kvótamennyiségek* tekintetében a folyamatban lévő reform valószínűsíthető hatásait két forgatókönyvben foglaltam össze. A bizonytalanság abból fakad, hogy bár a térség-

⁴ A c.i.f. olyan tengeri szállításnál alkalmazott paritás, ami tartalmazza a célkikötőbe szállítás valamint az áru biztosításának költségeit.

ben valószínűnek tűnik új piacok megnyílása, *a szerkezetváltási program működési problémái* azonban kérdésessé tehetik, hogy a hazai termelőknek marad-e kvóta-termelési lehetőségük eme piaci lehetőségek kiaknázására.

Az árak és mennyiségek által meghatározott környezet ad keretet a hazai ágazat jelenlegi struktúrája elemzésének, ami a VI. és VII. fejezetek tárgya. A korábban a cukorrépa-termelés versenyképességéről készített vizsgálatok [BCE 2005; AKI 2005; Csillag 2005] alapvetően az Agrárgazdasági Kutató Intézet tesztüzemi rendszere alapján adtak helyzetképet és előrejelzést az ágazat jövedelmezőségi helyzetéről. Ennek eredményeit felhasználva, vizsgálataimat kiegészítettem egy *közvetlen termelési költségbeccsléssel*.

Az elemzés a Magyarországon jellemző cukorrépa művelési technológia alapján, a szükséges agrotechnikai műveletek költségeinek, illetve az általános költségeknek a becslésére támaszkodik. Hasonló módszerrel végeztem el a jelentősebb szántóföldi alternatívák, nevezetesen a búza, a takarmánykukorica, a napraforgó és a repce költség- és jövedelemvizsgálatát. A cukorrépa-termelés fenntartása ugyanis nemcsak a cukorrépa önmagában vett jövedelmezőségétől, hanem a szántóföldi alternatívákhoz viszonyított relatív jövedelmezőségétől is függ.

Ezek a vizsgálatok az egyes növényi kultúrák termesztésének *átlagos országos jövedelmezőségére* koncentrálnak. Egy hektárra vetítve a számítások 2006-ban a cukorrépa csökkenő, de továbbra is kimutatható jövedelmezőségi előnyét mutatják a többi kultúrához képest. A kukorica *árbevétel- és költségarányos jövedelmezősége* ugyanakkor megközelíti, a repcéé pedig meg is haladja a cukorrépa megfelelő értékét.

2006 után ugyanakkor a minimális cukorrépaár csökkenésével a cukorrépa árbevétel-arányos jövedelmezősége már elmaradhat a szántóföldi alternatívákhoz képest. 2009-re pedig, a minimális cukorrépaár mellett országos átlagban a cukorrépa már veszteséget termelne. Az országos átlagértékek alapján tehát a hazai cukorrépa-termelés fennmaradása csak akkor biztosítható, ha a cukorrépa-termelők a minimális cukorrépaáron felül valamilyen többletbevételben részesülnek.

Az állami támogatási lehetőségek közül ugyanakkor hosszú távon és érdemben csak a cukorrépa-termelők úgynevezett *közösségi támogatása* tudja javítani a cukorrépa-termelés jövedelmezőségét. Ezt a támogatást ugyanakkor csak azokban a tagállamokban lehet kifizetni, ahol a cukorkvótákat már legalább 50 százalékkal csökkentették. Ennek a küszöbnek az elérése Magyarországon további szerkezetváltási lépéseket tenne szükségessé. Pluszbevételt a cukorrépa-termelők számára ezen túl a feldolgozók által a cukorrépa minimumáron felül fizetett árprémium jelenthet. Ennek forrását a piaci cukorár biztosíthatja⁵. A cukorarat ugyanakkor *a hazai cukorpiac várható keresleti-kínálati viszonyai határozzák meg, ami szintén a szerkezetváltási program sikerétől függ*.

5 A 318/2006 EK rendelet II. sz. melléklete alapján a szakmaközi egyezményben kell rendelkezni a referenciaár felett a cukorgyártó által realizált árprémium megosztásáról a cukorrépa termelőkkel. A jogszabály XII. szakasz, 3. bekezdés j). pontja konkrétan az alábbiakat rögzíti: "[A 2. alpontban említett közösségi, regionális, vagy helyi szintű szakmán belüli megállapodások különösen a következőket állapítják meg]: ... j) Az 5. Cikk (1) bekezdésének sérelme nélkül szabályokat arra nézve, hogy miként kell a cukor referenciaárára és tényleges eladási ára közötti bármely különbséget a gyártó és az eladók között megosztani."

Ha 2009–2010-re a szerkezetváltási program sikeres lesz, akkor nem kerül sor lineáris kvótacsökkentésre, miközben a régióban állandósul a cukordeficit. Ha a szerkezetváltási program sikertelen, akkor lineáris kvótavágást kell végrehajtani, ami a térségben hosszú távon egyensúlyt eredményez, de mivel a térségben a másik forgatókönyvhöz képest kevésbé csökken a termelés, csekélyebb piaci árprémium realizálható.

A cukorrépa-termelés átlagos jövedelmezőségének komparatív elemzését követően kerül sor a hazai cukorágazat részletesebb, gyári, illetve gyárkörzeti szintű vizsgálatára. Egy ilyen mélységű elemzés azért elengedhetetlen, mert az ágazati struktúrát hosszú távra determináló szerkezetváltási program alapvetően nem a tagállam, hanem a kvótatulajdonos társaságok kezébe adja a kvóták megtartásáról, visszaadásáról vagy esetleges növeléséről szóló döntés jogát. Ezeket a döntéseket viszont nem az országos jellemzők, hanem az egyes gyárkörzetekre jellemző nyersanyag-feltételek, illetve kapacitáskihasználtság alapján hozzák meg.

A rendelkezésre álló adatok alapján elvégezhető volt a körzetek hatékonysági rangsorolása és a hozzávetőleges jövőbeli költségkülöbség megállapítása is. A cukorrépa-termelés jövedelemtermelő képességének körzetek közötti összehasonlítását egy kiemelt hatékonysági jellemző, az *egy hektárra jutó zöldcukorhozam* alapján végeztem el, számos kiegészítő feltételezéssel együtt. A cukorrépa-termelés agrotechnikája ismeretében, nagyobb sokaságok (gyárkörzetek) összehasonlításánál indokolt feltételezni *a hozamok és a jövedelmezőség közötti korrelációt*, vagyis azt, hogy a magasabb terméseredmények egy tonna termékre vetítve alacsonyabb fajlagos költséget és így magasabb jövedelmet eredményeznek. Ezt alátámasztják a tesztüzemi rendszerből vett 2004. évi országos adatok is.

A gyárkörzeti szintű elemzések alátámasztják az értekezés 5. hipotézisét. Az iparági költségadatokat alapján a cukorrépa-termesztés fenntartásához szükséges árprémiumot csak a referenciaárat jelentősen meghaladó piaci árak mellett lehet biztosítani. A feldolgozóipar jövedelmezőségét a KKE régió cukorpiaci helyzete, termelési hatékonyságát pedig a kapacitások kihasználása határozza meg. Mindkét tényező alapvetően a cukoripari szerkezetváltási program működésének a függvénye.

IRODALOM

- AKI [2005]: *A cukorrendtartás tervezett reformjának hatásai az egyes cukorrépa-termelő körzetek várható jövedelemtermelésére.* Budapest: AKI
- Atkinson S. B. – Stiglitz J. E. [1980]: *Lectures on Public Economics.* London: McGraw-Hill. Idézi: Munk [1989] pp. 160.
- BCE [2005]: *A magyar cukorrépaágazat helyzete az EU cukorpiaci reformjának tükrében.* Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszék
- Borbély Á.–Csillag P. [2002]: Az agrárpolitika cél- és eszközrendszere a magyar cukorpiacon. *Gazdálkodás* 6. sz. 33–43.old.
- Cambridge [2004]: *Economic, social and environmental implications of EU sugar regime reform. Final Report.* Cambridge: Rural Business Unit University of Cambridge and the Royal Agricultural College. Műhelytanulmány

- Cambridge [2005]: *UK Sugar Beet Farm Productivity under different reform scenarios: A farm level analysis*. Cambridge: University of Cambridge, Department of Land Economy. Műhelytanulmány.
- CEFS [2005]: *Survey of production costs of EG II sugar, Campaign 2004. Presentation for sugar-unit of DG VI*. Kézirat.
- Cuni, R. [2006]: Least developed countries (LDC) and African, Caribbean and Pacific countries (ACP) at the door of the European sugar market. *Sugar Industry*, No. 7., Verlag Dr. Albert Bartens KG, Berlin, Germany 506–512. o.
- Csillag P. [2005]: *A magyar cukorágazat helyzete és versenyképessége a szabályozáspolitikai változások tükrében*. Doktori értekezés, Budapest 2005.
- EU Bizottság [2004]: *Description of the Common Organisation of the Market in Sugar*. Agriculture Directorate-General, http://ec.europa.eu/agriculture/markets/sugar/reports/descr_en.pdf
- EU Bizottság [2005a]: *Reforming the European Union's sugar policy, Update of Impact Assessment (SEC (2003) 1002) on the sugar sector*. Brüsszel: European Commission
- Fertő I. [1999]: *Az agrárpolitika modelljei*. Osiris Kiadó, Budapest, pp. 45–47.
- Halmai P. [2004]: *A reform ökonómiája*. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti kiadó, Budapest, pp 25–26.
- Harvey D.–Hall J. [1989]: *PSEs, Producer Benefits and Transfer Efficiency of the CAP and Alternatives. Paper D83/89*. Newcastle Upon Tyne. Idézi: [Halmai 2004]
- ISO [2004a]: *Sugar Production Costs: an Initial Framework Study*. London: ISO. Kézirat.
- Larson, F. D.–Borell, B. [2001]: Sugar Policy and Reform. *Policy Research Working Paper*, 2602, The World Bank Development Research Group, Rural Development
- LMC International [2002]: *Understanding Trends in Global Production Costs*. London: LMC
- LMC International [2002b]: *A versenykörnyezet várható alakulása a kvótaszabályozás megváltozása nyomán*. Készült a CEFS megbízásából. Oxford. Kézirat.
- Munk K. J. [1989]: Price support to the EC agricultural Sector: an optimal Policy? *Oxford review of economic policy* Vol. 5., No. 2
- OECD [2004]: An analysis of sugar policy reform and trade liberalisation. *Discussion Paper*, Joint Working Party on Agriculture and Trade. OECD, szeptember 28.
- Wohlgenant, M. [1999]: *Effects of Trade Liberalisation on the World Sugar Market*. Róma: FAO
- Winters L. A. [1989]: The so-called „non-economic” objectives of agricultural support. *OECD Economic Studies*; Vol. 13. pp. 237–268. In: *Az Agrárpolitika gazdaságtana – válogatott tanulmányok*; szerk: Fertő Imre és Éder Tamás, Századvég kiadó, 1998.